

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 271.4(477)-726.1 Шептицький

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ (1865-1944) ТА ПОШУКИ ПОРОЗУМІННЯ З ПРАВОСЛАВНИМИ В КОНТЕКСТІ ІДЕЇ «ВІЗАНТІІЗАЦІЇ» ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ

О. Роман Вовк (Запоріжжя), Літвяк О. М. (Київ)

У статті розглядаються основні напрями діяльності та заходи, здійснені митрополитом Андреем Шептицьким щодо взаємодії з православним населенням на території сучасної України в міжвоєнний період. На основі вже відомих архівних документів та публікацій автори намагалися показати роль Української Греко-Католицької Церкви у процесі співпраці християнських церковних установ України зазначеного періоду. Під час опрацювання матеріалів окрему увагу було приділено вивченню ідеї митрополита Шептицького, що були спрямовані на створення єдиної Соборної української православної церкви, а також ідеї повернення до візантійських витоків християнства як можливої об'єднуючої сили українського суспільства.

Ключові слова: Українська Греко-Католицька Церква, Українська Православна Церква, Андрей Шептицький, міжвоєнна Україна, візантинізм, українізація УГКЦ, реформування УГКЦ.

Постановка проблеми. Українське суспільство сьогодні стикається з багатьма викликами на важкому шляху державотворення. В умовах війни, економічної та суспільної кризи перед нашим народом постає необхідність шукати шляхи подолання багатьох проблем, однією з яких досі залишається внутрішнє непорозуміння. Україна – як географічно велика, багатонаціональна та багатоконфесійна держава – не є однорідною, що спричиняє постійні дискусії навколо шляхів розв'язання внутрішніх питань і питань зовнішньої політики. Одним із таких питань, безумовно, залишається проблема об'єднання українських християнських церков в єдину релігійну установу. Сьогодні подібна перспектива багатьом із нас здається нездійсненною. Навіть можливість того, що такі релігійні гіганти як Українська Православна Церква Київського Патріархату та Українська Православна Церква Московського патріархату одного дня об'єднуються в єдину Православну церкву, здається неймовірним, що вже й казати про приєднання до них Римо-Католицької та Греко-Католицької церков. Однак на початку ХХ ст. така ідея була цілком реальною й навіть широко обговорювалася на різних рівнях українського суспільства. Належала вона одному з найвидатніших діячів УГКЦ митрополиту Андрею Шептицькому. Його бажання повернутися до витоків українського християнства, колискою якого в цьому контексті виступала Візантія, а не Рим, спричинило значні зрушення в реформуванні УГКЦ, наблизивши її до Православної Церкви. Безумовно, серед цілого комплексу заходів, що були запропоновані митрополитом, знайшлося місце і для взаємодії з православним населенням українських земель, яке перебувало на той час у важких умовах новоствореної радянської держави. Ідеї митрополита, його досвід церковного

реформування, вміння долати перешкоди, знаходити компроміси та порозуміння з представниками різних релігійних конфесій мають стати прикладом для пошуків розуміння та розв'язання проблем, якими характеризуються процеси, що відбуваються в Україні сьогодні. Саме в необхідності вивчення та подальшого використання духовної спадщини митрополита Андрея при вирішенні існуючих складних релігійних питань і полягає актуальність запропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, джерельної основи дослідження. В сучасній українській історіографії представлена проблема є на сьогодні малодослідженою. До питання єдності Церкви дослідники зверталися неодноразово, але менш вивченим є аспект діяльності митрополита Андрея Шептицького в запропонованому вище контексті. Враховуючи важливість саме такого підходу, було вирішено зосередитися на тих працях, в яких розкриваються проблеми діяльності митрополита в контексті ролі УГКЦ у справах співпраці з православними. Однією з таких робіт є праця Ліліани Гентош «Митрополит Шептицький: 1923-1939. Випробування ідеалів» [1], авторка якої, спираючись на документи з архівів Ватикану, порушила питання відстоювання митрополитом прав православних віруючих загалом, а особливо на Холмщині та в Підляшші. Складному становищу православних віруючих України присвячено монографію Ірини Грідіної «Православні віруючі України у роки Другої світової війни» [3], в якій розглядається роль релігійного чинника в житті людини напередодні й на початку воєнних дій в умовах реалізації радянської релігійної політики. Знаючою є робота Василя Ленцика «Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх

Йосиф Сліпий» [6], в якій учений, крім іншого, торкається питання християнської любові митрополита до православних. Джерельною базою дослідження слугували документи, що містять відомості про історію та діяльність УГКЦ і безпосередньо митрополита Андрея Шептицького, видані у Львові впродовж 1995-1998 рр. збірками «Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність» [8; 9]. Документи, що увійшли до цих збірок, зберігаються сьогодні в п'яти архівах – Державному архіві Львівської області, Державному архіві Російської Федерації (колишній Центральний державний архів Жовтневої Революції) в Москві, Львівській національній бібліотеці ім. В. Стефаніка Національної Академії Наук України, Центральному державному історичному архіву України у Львові та Центральному державному архіві Санкт-Петербурга. Вони є невичерпним джерелом для дослідження історії Церкви та суспільства загалом.

У питанні співпраці з православними віруючими з боку УГКЦ або особисто Шептицького увага зазвичай приділяється відстоюванню їхніх прав під час утисків у поверсальській Польщі у 1920-1939 рр. Той факт, що на території Холмщини та Підляшшя за період із 1918 по 1939 рр. було зруйновано або переведено до католицької власності 338 церков [6, с. 63], яскраво демонструє утиски, що їх зазнавало місцеве населення. Інший бік цього надзвичайно важливого питання, а саме – розвідки греко-католицького духовенства щодо становища православних віруючих на теренах України під час революції, визвольних змагань, а з 1922 р. – у складі радянської держави, висвітлено не так послідовно й широко. Саме цей аспект ми й розглянемо. **Метою** нашого дослідження є висвітлення на основі вже відомих архівних документів та публікацій основних напрямів діяльності та заходів, які були здійснені митрополитом Андреем Шептицьким щодо налагодження взаємодії з православним населенням на території сучасної України в міжвоєнний період.

Виклад основного матеріалу. Важливо розуміти, що ставлення митрополита Андрея Шептицького з християнською любов'ю до всіх без винятку віруючих спонукало його до змін усередині власної Церкви. XX століття з його стрімким розвитком та змінами вимагало перегляду багатьох світоглядних систем, зокрема й релігійних [6, с. 62]. Ліліана Гентош зазначає: «Перед УГКЦ, як і перед всією Католицькою Церквою, постав вибір, або йти шляхом збереження власної традиції, в суспільстві, що стрімко модернізувалося, секуляризувалося та підпадало під сильний вплив ідеологічних течій, що відкидали або ж значно применшували роль Церкви не тільки в суспільному житті, а й в житті окремо взятої особи; або ж ставати на шлях пошуку діалогу з модерним світом, поступового осучаснення, поступових змін» [1, с. 289]. Саме такий виклик поставав перед Шептицьким. Церква мала би змінюватися

разом із суспільством, трансформуючись так само, як трансформуються всі його інститути. Митрополит вважав церковну реформу необхідною і, як зазначалося вище, вбачав невід'ємною частиною її реалізації шлях візантинізму. З огляду на це його прихильність до православних, небайдужість до їхньої долі та намагання, за можливості, посприяти покращенню їхнього становища ми можемо вважати одним із напрямів реформування Церкви та кроком до об'єднання церковних установ.

На думку Шептицького, зміни в Церкві мали починатися зі змін світосприйняття, а цьому, на його думку, заважав рух за латинізацію та збереження традиціоналізму. Він заперечував можливості діалогу, як міжконфесійного, так і на рівні нових ідеологічних течій у суспільному житті. В ньому полягала загроза для Церкви Шептицького. Митрополит вважав, що Церква не повинна бути нетерпимою, нетолерантною і гордою [1, с. 293]. Ліліана Гентош зазначає: «Митрополит вважав, що його Церква потребує оновлення, потужного імпульсу до розвитку. На його думку, повернення до візантійських джерел може бути таким імпульсом... Для митрополита Шептицького програма візантінізації була не лише комплексом заходів стосовно очищення греко-католицького обряду і повернення до традицій Київської митрополії» [1, с. 294]. Проте підхід до процесу реформування мав враховувати, що його метою повинно було стати постання Католицької Церкви східного обряду, яка б змогла привабити християн як Заходу, так і Сходу. Постання єдиної Вселенської Церкви, таким чином, можна вважати метою життя митрополита. ГКЦ на цьому шляху змін мала би стати прикладом для православних, вплинувши на формування міжцерковного діалогу. Першими такими кроками стала зміна ставлення до росіян, які перейшли до католицтва [1, с. 295-297].

Вперше Наддніпрянська Україна, що входила до 1917 р. до складу Російської імперії, потрапила до кола інтересів майбутнього митрополита ще за часів його перебування в монастирі Святого Василя Великого [6, с. 24-25]. Фактично, вже з молодих років він переймався роздумами щодо її на повернення до єдності християнських церков. Вже перебуваючи на престолі митрополита, він активно намагався втілити цю мрію впродовж 1917-1925 рр. Завдання ускладнювалося не лише політичними подіями в Російській імперії, а й відсутністю у Римській курії єдиного ставлення до Православного світу, що, у свою чергу, викликало нерозуміння форм здійснення міжконфесійного діалогу. Таким чином, діяльність Шептицького в цьому напрямі перебувала під постійним наглядом Риму, що не давало йому можливості повністю втілювати в життя свої задуми [1, с. 300]. Наприклад, задля підтримки власних починань він намагався показати, що на рівні обрядовості «УГКЦ і Російська Православна

Церква не є двома різними обрядами, але вони набули різноголосих звучань протягом століть існування» [1, с. 302]. Питання обрядовості взагалі постає дуже болючим у тогочасних церковних дискусіях. Фактично, духовенство було розколото на прибічників реформ і супротивників будь-яких проявів модернізму в церковному житті. Враховуючи це, питання реформування церковних обрядів стало своєрідним «полем бою» за подальше майбутнє. Шептицький узагалі вважав, що існує єдина обрядовість, яка має регіональні відмінності, сформовані впродовж століть під впливом місцевих факторів [6, с. 100-101].

«Візантинізм» Шептицького – це, в першу чергу, пристосування візантійських традицій до викликів сучасного суспільства в контексті повернення православних українців і росіян до єдності з Апостольським престолом. Ліліана Гентош, наприклад, зазначає, що у другій половині 1930-х рр. Шептицький після тимчасової перерви знову почав наполягати на співпраці УГКЦ з українськими та російськими православними, звертаючи увагу на їхню непросту долю, особливість географічного та духовного перебування на кордоні між Сходом і Заходом [1, с. 305].

Такі погляди митрополита Шептицького закономірно призвели до того, що за період його керівництва ГКЦ поступово, але впевнено набувала рис і якостей, притаманних саме українській традиції, перебуваючи в постійній співпраці не лише з церковними та іншими духовними установами, а й із громадськими, просвітними, культурними та суспільно-політичними організаціями. Така активність була пов'язана з усвідомленням необхідності пристосування УГКЦ до особливостей народної культури, традицій і мови українців для роботи Церкви за межами літургійної діяльності [6, с. 55]. Основні зміни на шляху реформування ГКЦ характеризувалися такими процесами.

1. Українізація Греко-Католицької Церкви та визначення її майбутнього саме в контексті зближення всіх українських конфесій. Особливо слід зазначити перехід богослужіння на українську мову, що сприяло співпраці з православними українцями.

2. Проведення ряду реформ УГКЦ, а саме: літургійної, монашества, відстоювання позицій щодо питання celibату, заснування Львівської богословської академії (в майбутньому – Українського Католицького Університету).

3. Активне просування ідей візантинізації Церкви.

Противагою реформаторським спрямуванням Шептицького були здебільшого представники консервативної лінії, які вбачали в діях митрополита намагання наблизитися до Православної Церкви варіантом зближення з Росією. В їх трактуванні саме царська, а згодом і більшовицька влада розгляда-

лися в якості правонаступника візантійської традиції, а Шептицький – був тим, хто веде УГКЦ під владу більшовиків [1, с. 326]. Ці дискусії достатньо помітно виснажували митрополита. Окрім того, частина єпископів, побоюючись поширення серед студентів семінарії цих нових поглядів, всіляко забороняли в навчальних закладах зміни за візантійськими зразками, які, незважаючи на це, активно підтримувалися студентами.

Митрополиту Андрею, попри постійний опір опозиції та широкі громадські дискусії, все ж таки вдалося провести ряд реформ, наблизивши Церкву до східного взірця. Найпоказовішою в цьому контексті, мабуть, є літургійна реформа, спрямована в першу чергу на «очищення обряду УГКЦ від латинських нашарувань і відродження візантійської літургійної традиції» [1, с. 336]. Одним із напрямів реформаторської діяльності Шептицького було намагання показати схожість та спільне коріння обрядів УГКЦ і візантійсько-слов'янської церковної обрядовості, особливо серед польських східних католиків. У рамках реформи було прийнято рішення про причастя дітей православних батьків, яке викликало ряд спречань серед духовенства ГКЦ. Ліліана Гентош зазначає: «Митрополит бачив себе відповідальним як душпастир і за християнську паству колишніх католицьких єпархій Київської митрополії. В цьому сенсі літургійна реформа мала б послугувати українській церковній та релігійній єдності, про яку митрополит найпереконливіше говоритиме в роки Другої світової» [1, с. 344].

Ще однією сходинкою на шляху наближення до візантійської традиції стали зміни поглядів на питання монашества та celibату, які цілком резонно буде розглянути в контексті літургійної реформи. Шептицьким було здійснено відновлення у складі УГКЦ монашого життя за старовинним Судійським уставом, що можна вважати поверненням до традицій східного чернечого життя [6, с. 138-139].

Питання celibату та ставлення до нього митрополита розпочало новий етап дискусій у суспільстві. Для Шептицького це питання взагалі було болючим. З одного боку, представникам греко-католицького духовенства дозволялося одружуватися, але з іншого – Рим намагався поступово знищити цю норму, впровадивши обов'язковий celibат для духовенства. Візантиністи та латинники зіткнулися в новому протистоянні. Вірогідніше за все, митрополит не був прихильником обов'язкового celibату, але в умовах залежності від Риму, вимушений був підтримувати видимість лояльності до цього питання та відданість цій справі [1, с. 350-351]. Митрополит Шептицький, виступаючи за збереження східних традицій ГКЦ та високо цінуючи внесок одруженого духовенства у зростання всієї української громади Галичини, не підтримував впровадження обов'язкового celibату в УГКЦ [1, с. 356-357].

Всі ці кроки, а також заснування у Львові спочатку Львівської богословської академії, що згодом перетвориться на Український Католицький університет, демонструють відданість митрополита справі зближення церков. У цьому контексті виглядало би дивним, якби людина, котра так віддано намагалася повернутися до витоків східного християнства, не була б зацікавлена та не переймалася би становищем українців поза межами впливу ГКЦ, а саме релігійним життям земель у складі спочатку Російської імперії, а згодом – СРСР.

Першою спробою налагодження відносин між УГКЦ та віруючими на теренах Російської імперії можна вважати послання Шептицького до греко-католицького духовенства Росії у справах віри й обряду у березні 1908 р. [8, с. 51-55]. В цьому посланні Шептицький звернувся із роз'ясненнями щодо проведення обрядів серед греко-католиків у місцевостях, де їх чисельність була незначною в порівнянні з іншими конфесіями. Крім іншого, цим посланням митрополит бажав продемонструвати православним віруючим, що церковна єдність – це не зовнішні форми церковної служби, а насамперед дух і віра. Він наголошував на тому, що шлях досягнення єдності – це не перехід православних до латинського обряду, а збереження власного [8, с. 2]. Одночасно він застерігав від помилок, які можуть бути ненавмисно допущені духовенством Греко-Католицької Церкви відносно до православних: по можливості не спілкуватися з вороже налаштованим православним духовенством; не долучати до обрядів православних, які мають власних священників і т. ін. Того ж року Шептицький відвідав Санкт-Петербург з метою поширення унії серед місцевого духовенства. Митрополит практично весь час перебував у листуванні з представниками різних християнських течій, причому не лише із греко-католиками чи православними, а зокрема й зі старообрядцями, як то Арсенієм Морозовим або І. Є. Макаровим. Перший із них у своїх листах, наприклад, вказує на зацікавленість Шептицького у ближчому знайомстві з обрядами і традиціями старообрядців, які зберегли більш старовинні та чисті форми, ніж тогочасна Православна Церква [8, с. 103].

Українським Церковним Комітетом Греко-Католицької парафії 1918 р. було організовано будівництво в Одесі храму для українців греко-католиків, які в різні часи потрапили у степову частину України з терен Галичини та Холма, а також росіян і білорусів, котрі сповідували цю віру. Не маючи власних коштів на побудову храму, місцеве духовенство звернулося до всіх небайдужих по допомогу, наголошуючи на визначній ролі УГКЦ у становленні української національної ідеї на території всієї України.

У зверненні митрополита Шептицького йшлося і про моральне й духовне становище,

в якому перебувало місцеве населення з початку революції: «Той лиш зрозуміє нас, що бував або чував, що діється нині на Україні та й Московії, який тут страшний упадок віри і моралі, які науки й теорії тут панують, яка загальна руїна і обман, який плач і скрежет зубів, свари, лайки, війни-бійки братів з братами, голод і рабство тілесне і духовне, – а все це бує на ґрунті несвідомого соціалізму, взятого широкими масами... І серед цієї мерзоти запустіння нам доводиться насаждати і вішати святі відвічні правди Божі, заховувати діти від соблазну і новомодного похмілля, творити нову церкву, будувати Храм Божий...» [8, с. 146]. Саме такою була характеристика ситуації, в якій вимушено опинилися християни Одеси. Шептицький допоміг, відправивши до міста літературу, від продажу якої було зібрано частину грошей на храм. Отець Ілля Кливака в листі з подякою до митрополита зазначав також, що по всій Україні потрібно проводити роботу з місцевим православним населенням щодо воз'єднання церков, однак на цьому шляху існує багато проблем. «Тут йде боротьба о автокефалію Церкви Української. З цього як видно нічого не вийде, бо Українці ще заслабі... Тут в кождий город здало би ся священника як приміром: в Херсон, Николаїв, Аккерман, Єкатеринослав, Єлисаветград, Таврію, Єкатеринодар...» [8, с. 152]. Та на заваді такої активної діяльності стояли відсутність фінансування та апатія місцевого населення.

Занедбаніми в духовному плані були й галичани Маріуполя, Волновахи та Бердянська, більшість із яких потрапили на ці землі як військовополонені або біженці. Багато з низ були вимушені жити у тяжких умовах бараків, працюючи фізично та не маючи жодної духовної розради. Про це митрополиту повідомляв отець Василь Кулик у своєму листі в липні 1918 р. [8, с. 153]. Через відсутність церкви УГКЦ на цій території вони змушені були відвідувати римо-католицький костел або російську церкву, що, до речі, вказує й на відсутність будь-якої української церкви загалом.

Того ж року митрополиту надійшов лист від Івана Паславського (завідуючого відділом Міністерства Віросповідань), в якому йшлося про ситуацію в Києві. Автор листа описує заходи, спрямовані на реалізацію спроб відірвати Українську Церкву від Москви, зробити її автокефалією, з власним патріархом, а зрештою перетворити в національну. Скликанню Всеукраїнського Церковного Собору завадили більшовики, які під час свого походу на Київ, серед іншого, вбили митрополита Володимира, залишивши тим самим місто без митрополита. Після відступу більшовиків із Києва Церква поступово поверталася до життя вже в нових умовах на чолі з новообраним митрополитом Антонієм. У своєму листі Паславський просив Шептицького надіслати до Києва кількох місіонерів для розповсюдження вчення про Українську Греко-Като-

лицьку Церкву серед населення, як православного, так і католицького, вказуючи на те, що саме ця церква є «національною» [8, с. 147-150].

Через церковну політику радянської влади на теренах України, яка не визнавала церковну діяльність і всіляко переслідувала її, в березні 1930 р. митрополит Шептицький звернувся з посланням до духовенства і вірних про богослужіння переслідуваних за християнську віру в радянській Україні, Білорусі й Росії. У посланні наголошувалося на жахливості подій, які відбувалися (переслідування, закриття церков, ув'язнення священників, спалення та знищення ікон), на неможливості спокійно спостерігати за стражданнями простих людей та церковних діячів [8, с. 292-294].

Інше звернення, до населення Галичини, у зв'язку із закриттям церков у радянській Україні, Білорусі та РСФСР, від 18 вересня 1930 р., також містить інформацію про становище православного населення радянської держави. Митрополит закликав віруючих повсякчасно молитися за християн, котрі переслідуються за віру. Особливу увагу було звернено на важке становище духовенства. «Дуже багато єпископів і священників мучить ся ще по тюрмах і на далеких Соловецьких островах; їх доля у тих тюрмах так страшна, роботи, до яких, їх змушують, так тяжкі, що хіба чудом може хто з них остати при життю, – тим більше, що вони засуджені без заховання бодай зовнішньої фікції суду і присуду, але на підставі приказу адміністраційних властей, який не обмежує муки на яесь число літ» [8, с. 295]. Як відомо, влада забороняла навчати дітей катехізису, друкувати й роздавати літературу релігійного змісту, проводити богослужіння. За порушення цих постанов слідувало жорстоке покарання. Нищення церков призводило до швидкого збідніння священників, які вимушені були йти жебракувати [3, с. 64-65].

Особливої ваги справа церковної єдності набула 1940 р., коли було оголошено конкурс на парохів у Києві, Одесі, Вінниці, Харкові й Полтаві. «Вимагається готовності вдень і вночі на всякі жертви, які були б потрібні або хоч би лише хосенні для справи з'єдинення наших вірних, нез'єдинених православних і безбожників хрещених й нехрещених» [8, с. 319].

Активну роботу щодо з'ясування становища церковного життя на території радянської України з початку Другої світової війни проводив отець Йосиф Сліпий, про що він постійно повідомляв Шептицького в листах. Його фактично підпільна діяльність була спрямована на з'ясування долі священників, яких було заарештовано або вивезено. Щодо намагань встановити зв'язки з Україною він писав наступне: «Опісля хотів я нав'язати якісь зв'язки з Україною та зібрати відомості про релігійний стан під теперішню пору на тамошніх землях. Водночас треба було простудіювати минуле Церкви

на Україні, передусім за останні два десятиліття» [8, с. 340]. Про зібрану ним інформацію він доповів 1941 р. на Архієпископському Соборі. Йосиф Сліпий зазначав, що відомості, які він спромігся зібрати, були дуже скупими. У своїй більшості вони були отримані завдяки втікачам із радянських територій. Інформація, представлена на Соборі, вказувала на занедбане становище всіх церковних установ СРСР [8, с. 347-357]. Висновок, якого дійшов Йосиф Сліпий під час збору інформації, був таким: «Нинішній стан нез'єдиненої церкви, – це пройдений шлях двох десятків літ. Зразу вона не хотіла признавати большевицької влади. В наслідок переслідувань, заслань, вироків смерті і знущань вона заломилася і дійшла до остаточного признання влади, не осягнувши від неї ніяких пільг. В дійсності НКВД інспірує всі потягнення в церковній політиці і це, хоч зміцнює її назовні, ослаблює внутрі в опінії загалу, що став уже в тих справах менше вражливий. Нема сумніву, що це підтинає довір'я вірних до церковної єрархії» [8, с. 356]. 22 грудня 1941 р. апостольськими адміністраторами на території Радянського Союзу було призначено Й. Сліпого, Н. Чернецького, А. Неманцевича.

1942 р. у Львові було прийнято Декрет Архієпископського Собору «Про релігійну єдність народу». В ньому було вказано на особливу роль Церкви в будівництві Батьківщини. Крім іншого, в ньому йдеться про шлях українського народу до об'єднання та примирення, провідна роль на якому повинна належати саме єдиній Українській Церкві, що згуртує навколо себе всіх християн. «Ми, греко-католики чи православні (так називаємося в обряді) вселенської віри, з уваги на добро наших вірян, простягаємо руку до згоди і всім Українцям перекладаємо програму релігійного помиріння. Під такими умовами: Кожен із нас, або радше – кожне віросповідання наше, прийме і зробить усі можливі тільки уступки. За можливі уступки вважатимемо ті, на які совість дозволяє... Усі признаємо і проповідуємо як правду Богом об'явлену, що Христова церква є одна» [8, с. 374-378].

На намагання порозумітися та співпрацювати з усіма християнами України вказує ціла когорта «Пастирських послань» митрополита, в яких наголошується на необхідності загальноукраїнського примиріння. Серед них «Пастирське послання до української молоді» [6, с. 328-329], «Як будувати рідну хату» [6, с. 330-351], «Про обрядові справи» та інші, в яких чітко можемо побачити тенденцію до встановлення примиріння та порозуміння між усіма українцями. Василь Ленчик пише про це так: «Як щирий патріот та державотворчий ум, Митрополит хотів використати трагічне становище українського народу, щоб привести його до порозуміння на церковному полі... Уже за німецької окупації Митрополит Кир Андрей в тому ж самому дусі написав цілу низку листів до православних архі-

ереїв. Слуга Божий не пропонував об'єднання, а тільки порозуміння; бо в православних братів було помилкове поняття про Греко-Католицьку Церкву, їхні відомості про неї, чи, як вони звикли казати, про Унію, формувались на основі не власного досвіду, а на основі тих писань, які вони мали із російських книжок чи газет» [6, с. 100].

Загалом для втілення в життя ідеї церковної єдності в Україні митрополитом Шептицьким було здійснено наступні кроки.

1. Заснування інституцій для підготовки кадрів у сфері об'єднання.

2. Заснування нових чинів ченців для провадження унійної діяльності.

3. Пропаганда ідеї об'єднання на теренах Західної України.

4. Організація Російської Католицької Церкви.

5. Проведення Архієпархіального Собору.

6. Звернення до всіх православних на території України.

Все це вказує на постійну, чітко усвідомлену та продуману позицію впровадження ідей церковного об'єднання. Митрополит Шептицький впродовж усього свого життя активно підтримував зв'язки з представниками різних релігійних християнських кіл. У 1941-1943 рр. він активно листувався з православними у справі церковного порозуміння. Звертаючись до архієреїв України, він нагадував: «До досягнення наших національних ідеалів треба нам єдності, бо навіть при найбільшій єдності й найбільш посиленних змаганнях із нашого боку, обставини можуть так скластися, що їх не досягнемо. Тому треба нам, скільки це тільки можливе, усунути всякі роздори і змагати до більшої єдності» [8, с. 400].

Митрополит Андрей Шептицький, безумовно, вважав об'єднання українських церков справою свого життя. Захопившись цією ідеєю ще за часів навчання, він слідував поставленій меті впродовж

усього свого життя. На цьому шляху ним було подолано чимало перепон. Намагаючись повернути Українську Греко-Католицьку Церкву до витоків Східної Церкви, він всіляко прагнув її наближення до православної традиції, що була ближча тим українцям, котрі перебували в неволі спочатку імперської, а потім радянської політики.

Висновки. Підсумовуючи результати діяльності Шептицького на ниві співпраці з православними християнами, слід зазначити, що здебільшого вона зводилася до намагання знайти порозуміння між собою та дійти спільних уявлень про майбутнє християнської церкви, іноді навіть не лише в контексті українських територій. На нашу думку, діяльність митрополита в цьому напрямку можна назвати більше дипломатичною. Він дуже ретельно будував «духовні мости» між Заходом і Сходом розірваної України. Складні політичні умови – Перша світова війна, революції, створення радянської держави, польська та радянська окупація Галичини, Друга світова війна – не давали реальної можливості воз'єднання церков. Але представники різних українських християнських релігійних течій не припиняли боротьбу за неї. Подальшим планам і справам митрополита завадила його смерть, яка сталася 1 листопада 1944 р.

Запропоноване дослідження є лише спробою окреслити фронт подальшої дослідницької роботи, показати можливості вивчення церковної історії України з боку ідей об'єднання, порозуміння та примирення. Ретельного студювання все ще вимагають Пастирські послання митрополита та ряд документів, що мало досліджені в сучасних умовах. Вивчення та розуміння цих матеріалів може допомогти в подальшому виробити в Україні єдину стратегію щодо не лише церковної діяльності, але й політичної лінії розбудови держави. Досвід діяльності митрополита Андрея Шептицького в цьому контексті є надзвичайно важливим і актуальним.

1. Гентош Л. Митрополит Андрей Шептицький: 1923-1939. Випробування ідеалів / Ліліана Гентош. – Львів: ВНТЛ – Класика, 2015. – 596 с.
2. Гентош Л. Ставлення митрополита Андрея Шептицького до «пацифікації» 1930 р. / Ліліана Гентош // Україна модерна. Націоналізм на сході Європи: число на пошану Романа Шпорлюка. – Харків: Майдан, 2014. – Число 21. – С. 91-113.
3. Грідіна І. М. Православні віруючі України у роки Другої світової війни: [Монографія] / І. М. Грідіна. – Донецьк: Норд-Прес, 2006. – 212 с.
4. Дудка Л. Преса як засіб реалізації антирелігійної пропаганди в Україні періоду 1920-х – 1930-х років / Лариса Дудка // Історія релігій в Україні: [Науковий збірник світлій пам'яті професора Ярослава Дашкевича (1926-2010)]. – Львів: Ін-т релігієзнавства; філія Львівського музею історії релігії, «Логос», 2016. – Ч. 1: Церковна історія. – С. 560-571.
5. Куцик Р. Роль Російської православної церкви в інформаційній політиці імперської влади щодо населення українських губерній Південно-Західного краю у 1914-1917 рр. / Руслан Куцик // Історія релігій в Україні: [Науковий збірник світлій пам'яті професора Ярослава Дашкевича (1926-2010)]. – Львів: Ін-т релігієзнавства; філія Львівського музею історії релігії, «Логос», 2016. – Ч. 1: Церковна історія. – С. 464-472.
6. Ленцик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріярх Йосиф Сліпий / Василь Ленцик. – Львів: Свічадо, 2001. – 608 с.

7. Лехнюк Р. «Лише під проводом нашого ВПр. Єпископату може нарід наш двигнути ся з занепаду»: взаємини представників українського християнсько-суспільного руху з вищими ієрархами Греко-католицької церкви в Галичині на початку ХХ ст. / Роман Лехнюк // Історія релігій в Україні: [Науковий збірник світлій пам'яті професора Ярослава Дашкевича (1926-2010)]. – Львів: Ін-т релігієзнавства; філія Львівського музею історії релігії, «Логос», 2016. – Ч. 1: Церковна історія. – С. 483-497.
8. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Церква і церковна єдність. Документи і матеріали 1899-1944. – Т. I / Під ред. Андрія Кравчука. – Львів: Монастир Монахів Студійського Уставу, Видавничий відділ «СВІЧАДО», 1995. – 524 с.
9. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Церква і суспільне питання. Документи і матеріали 1899-1944 р. – Т. II. – Кн. I: Пастирське вчення та діяльність / Під ред. Андрія Кравчука. – Львів: Видавництво Отців Василіян «Місіонер», 1998. – 572 с.
10. Орлевич І. Взаємини митрополита Андрея Шептицького з русофілами наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст. / Ірина Орлевич // Історія релігій в Україні: [Науковий збірник світлій пам'яті професора Ярослава Дашкевича (1926-2010)]. – Львів: Ін-т релігієзнавства; філія Львівського музею історії релігії, «Логос», 2016. – Ч. 1: Церковна історія. – С. 338-353.
11. Панфілова Т. Українське греко-католицьке духовенство і церква у формуванні й діяльності структур громадського суспільства Східної Галичини кінця ХІХ - початку ХХ ст. / Тетяна Панфілова // Історія релігій в Україні: [Науковий збірник світлій пам'яті професора Ярослава Дашкевича (1926-2010)]. – Львів: Ін-т релігієзнавства; філія Львівського музею історії релігії, «Логос», 2016. – Ч. 1: Церковна історія. – С. 409-424.
12. Ткачук А. Освітня діяльність Римо-католицької церкви на Правобережній Україні напередодні освітніх реформ в Російській імперії / Андрій Ткачук // Історія релігій в Україні: [Науковий збірник світлій пам'яті професора Ярослава Дашкевича (1926-2010)]. – Львів: Ін-т релігієзнавства; філія Львівського музею історії релігії, «Логос», 2016. – Ч. 1: Церковна історія. – С. 257-269.

РЕЗЮМЕ

МИТРОПОЛИТ АНДРЕЙ ШЕПТИЦКИЙ (1865-1944) И ПОИСКИ ВЗАИМОПОНИМАНИЯ С ПРАВОСЛАВНЫМИ В КОНТЕКСТЕ ИДЕИ «ВИЗАНТИЗАЦИИ» ГРЕКО-КАТОЛИЧЕСКОЙ ЦЕРКВИ

О. Роман Вовк (Запорожье), **Литвяк А. Н.** (Киев)

В статье рассматриваются основные направления деятельности и мероприятия, осуществленные митрополитом Андреем Шептицким по взаимодействию с православным населением на территории современной Украины в межвоенный период. На основе уже известных архивных документов и публикаций авторы пытались показать роль Украинской Греко-Католической Церкви в процессе сотрудничества христианских церковных учреждений Украины указанного периода. В ходе исследования материалов отдельное внимание было уделено изучению идей митрополита Шептицкого, направленных на создание единой Соборной Украинской Православной Церкви, а также идеи возвращения к византийским истокам христианства как возможной объединяющей силы украинского общества.

Ключевые слова: Украинская Греко-Католическая Церковь, Украинская Православная Церковь, Андрей Шептицкий, межвоенная Украина, византизм, украинизация УГКЦ, реформирование УГКЦ.

SUMMARY

METROPOLITAN ARCHBISHOP ANDREY SHEPTYTSKY (1865-1944) AND A SEARCH FOR RECONCILIATION WITH ORTHODOX IN A CONTEXT OF «BYZANTIUM TRENDS» IN GREEK CATHOLIC CHURCH

R. Vovk (Zaporizhzhia), **O. Litvyak** (Kyiv)

The work of the Metropolitan of the Ukrainian Greek Catholic Church of the beginning of the XX century Andrey Sheptytsky in relation to the Orthodox Ukrainian population in the context of his idea of the Byzantineization of the GCC and the creation of a single Ukrainian Christian Church is considered. The issue of interaction of the Metropolitan and the Orthodox clergy of the Russian Empire, and later – the USSR is separately considered. The main directions of the metropolitan's activity in a question of rapprochement of Christian churches are defined. The problem of relations with the Orthodox Church is shown against the background of the process of reforming the GCC. The main activity of the Metropolitan in this matter is active cooperation and maintaining diplomatic correspondence with church leaders of Ukraine.

The idea of the Byzantineization of the GCC consists in partial return of the Christian Church to the sources of ritual, the cradle of which was the Byzantine Empire. In this plane, according to the Metropolitan, Christians both

Orthodox Christians, and Greek Catholic should look for a common ground. Reforming the GCC in that case will bring closer Greek Catholics to the Orthodox tradition. The main areas of reforming are liturgy, monasticism, the introduction of the Ukrainian language in daily church use and the creation in Lviv of theological academy. Such attempts to change for centuries the established charter of church life caused rough reaction, mostly negative, in the Ukrainian society.

To promote the idea of uniting Ukrainian churches in a single Christian Church, Metropolitan Sheptytsky created an institution for training specialists among clergy on issues of unification. To spread the idea of reunification, monastic orders, which promoted unity in the territory of the Western Ukraine were actively used. This also includes the organization of the Russian Catholic Church. The activity of Andrey Sheptytsky was aimed at finding mutual understanding between representatives of all Christian trends in Ukraine.

Keywords: Ukrainian Greek Catholic Church, Ukrainian Orthodox Church, Andrey Sheptytsky, inter-war Ukraine, ukrainization of the GCC, reforming of the GCC.

УДК 94(477.87) «19»: 271.2-726.2

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ПРАВОСЛАВНОГО ЄПИСКОПА НЕСТОРА (СИДОРУКА) (1904-1951) У СВІТЛІ НОВИХ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ

Данилець Ю. В. (Ужгород)

У статті досліджено невідомий сюжет із біографії православного єпископа Нестора (Сидорука) (1904-1951), що пов'язаний із репресіями проти нього 1936 р. На основі матеріалів кримінальної справи з'ясується перебіг слідства та аналізуються результати розслідування. Показано позицію свідків у справі, наведено витяги із характеристик і довідок. Вивчення документів дало підстави зробити висновок про те, що Г. Сидорука було засуджено безпідставно.

Ключові слова: вирок, група, засуджений, обвинувачений, свідок, суд.

Постановка проблеми. 1945 р. з ініціативи місцевого духовенства розпочався процес переходу Мукачівсько-Пряшівської єпархії Сербської Православної Церкви (далі – СПЦ) до складу Руської православної церкви (далі – РПЦ). Під час роботи Священного Синоду СПЦ 6-8 вересня 1945 р. було ухвалено відповідну постанову про канонічний відпуск закарпатської єпархії. На засіданні Священного Синоду РПЦ 22 жовтня 1945 р. єпископ Володимир (Раїч), який керував парафіями в Мукачеві з 1938 р., зачитав рішення сербських архієреїв та офіційно висловив згоду на перехід пастви під юрисдикцію Московського патріарха [15, с. 20]. 23 жовтня 1945 р. на Мукачівсько-Ужгородську кафедру було призначено єпископа Нестора (Сидорука) [5, арк. 41].

Метою нашого дослідження є висвітлення життєвого шляху та діяльності єпископа Нестора. Особливої актуальності ця наукова проблема набуває у зв'язку з виявленням нових важливих архівних документів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постать єпископа Нестора є однією із найменш вивчених серед закарпатських архієреїв. Його період служіння в краї обмежується 1945-1948 рр. та припадає на післявоєнну радянізацію з її неоднозначностями та суперечностями. Окремих публікацій, присвячених життєвому шляху єпископа

Нестора, з'явилося не багато. Відзначимо статтю російського дослідника Олександра Федосєєва про албанську місію архієрея в квітні 1948 р. [21]. Кілька матеріалів про єпископа було опубліковано на сторінках «Журналу Московської патріархії» [8; 12; 20; 23]. Серед них можна виокремити некролог, який підготував Микола Концевич [9, с. 7-8]. Це ж видання розмістило на своїх сторінках одну статтю самого єпископа Нестора, котра стосувалася життя Мукачівсько-Ужгородської єпархії [13, с. 37]. Фрагментарно про діяльність Нестора згадують у своїх працях Богдан Боцюрків [3], Віктор Войналович [4], Володимир Фенич [22] та інші. Дві публікації на основі архівних документів надруковані нами 2016 р. у збірниках матеріалів міжнародних наукових конференцій [6-7].

Виклад основного матеріалу. Єпископ Нестор (в миру – Георгій Мартинович Сидорук) народився 10 січня 1904 р. в м. Заверце Бендинського повіту Петроківської губернії Царства Польського (нині Сілезьке воєводство Польщі). Його батько працював мировим суддею, дід був православним священиком. 1920 р. Георгій закінчив Полтавську гімназію, а з 1922 р. був читцем при кафедральному Свято-Успенському соборі. 1926 р. він закінчив історичний факультет Харківського університету. За деякими даними, 1929 р. захистив кандидатську дисертацію. Після університету викла-